

POREWOLUCYJNY EGIPT

Wybrane aspekty społeczne i polityczne

Pod redakcją
PIOTRA NIZIŃSKIEGO
MICHAŁA LIPY

Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego

POREWOLUCYJNY EGIPT

Wybrane aspekty społeczne i polityczne

POREWOLUCYJNY EGIPT

Wybrane aspekty społeczne i polityczne

Pod redakcją

PIOTRA NIZIŃSKIEGO

MICHAŁA LIPY

Publikacja dofinansowana przez Uniwersytet Jagielloński ze środków Towarzystwa Doktorantów oraz Fundacji Studentów i Absolwentów „Bratniak”

Recenzenci

prof. dr hab. Hubert Królikowski

prof. dr hab. Jerzy Zdanowski

Projekt okładki

Michał Lipa

Fotografia na okładce

Mural uliczny, Kair, luty 2013, autor: M. Lipa

© Copyright by Piotr Niziński, Michał Lipa & Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego

Wydanie I, Kraków 2014

All rights reserved

Niniejszy utwór ani żaden jego fragment nie może być reprodukowany, przetwarzany i rozpowszechniany w jakikolwiek sposób za pomocą urządzeń elektronicznych, mechanicznych, kopiujących, nagrywających i innych oraz nie może być przechowywany w żadnym systemie informatycznym bez uprzedniej pisemnej zgody Wydawcy.

ISBN 978-83-233-3665-5

www.wuj.pl

Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego

Redakcja: ul. Michałowskiego 9/2, 31-126 Kraków

tel. 12-663-23-81, tel./fax 12-663-23-83

Dystrybucja: tel. 12-631-01-97, tel./fax 12-631-01-98

tel. kom. 506-006-674, e-mail: sprzedaz@wuj.pl

Konto: PEKAO SA, nr 80 1240 4722 1111 0000 4856 3325

Spis treści

Wstęp	7
Michał Lipa, <i>Polityczne aspekty Arabskiej Wiosny w Egipcie</i>	9
Piotr Niziński, <i>Symboliczny wymiar placu Tahrir</i>	23
Katarzyna Andrys, <i>Sytuacja społeczno-polityczna kobiet w Egipcie podczas rządów Husniego Mubaraka i po jego obaleniu</i>	41
Natalia Haniszewska, <i>Seksualne molestowanie kobiet w Egipcie po obaleniu Husniego Mubaraka</i>	49
Ewa Górską, <i>O problemach z konstytucją Egiptu – współczesny konstytucjonalizm bliskowschodni i pułapki w treści konstytucji Egiptu z 2012 roku</i>	61
Agata Karbowska, <i>Znaczenie egipskich blogów i portali społecznościowych w kształtowaniu wydarzeń politycznych ostatniego dziesięciolecia</i>	75
Lidia Fuczek, <i>Graffiti porewolucyjnego Egiptu</i>	87
Magdalena Zawrotna, <i>Media społecznościowe i blogosfera w Egipcie – rzeczywistość społeczno-polityczna w zwierciadle kultury masowej</i>	105

Wstęp

Wydarzenia okrzyknięte mianem Arabskiej Wiosny zapoczątkowały złożony proces społecznych oraz politycznych przeobrażeń, których skutki trudno dziś przewidzieć. Czy na trwałe przeobrażą one Bliski Wschód, czy może okażą się niewiele znaczącym epizodem w historii świata arabskiego? Tego nie wiemy. Domyślamy się jednak, że wydarzyło się coś, co zasługuje na szczególną uwagę i analizę.

Arabską Wiosnę zapoczątkowano pod koniec 2010 roku w Tunezji, ale wkrótce ogarnęła ona najludniejszy arabski kraj – Egipt, który niezmiennie przyciąga uwagę mediów i opinii publicznej. Wiele zjawisk i procesów, jakich doświadczają Egipcjanie po obaleniu Husniego Mubaraka (rządzącego krajem od 1981 roku), pozostaje jednak niezauważonych w nurcie medialnego mainstreamu. Wielkim wyzwaniem, ale też obowiązkiem badaczy zajmujących się Bliskim Wschodem wydaje się ich uchwycenie, przeanalizowanie i opisanie. Zdajemy sobie przy tym sprawę z faktu, że mając do czynienia z fenomenem tak „świeżym”, a zarazem niezwykle złożonym, możemy się jedynie pokusić o wprowadzenie do analizy Arabskiej Wiosny, czyniąc to przez pryzmat rewolucji egipskiej.

Publikacja, którą składamy na Państwa ręce, ma za zadanie przybliżyć najważniejsze zjawiska społeczne i polityczne, jakie zaistniały w Egipcie w ciągu niespełna trzech lat od wybuchu rewolucji. Jest ona w znacznej mierze pokłosiem badań terenowych przeprowadzonych w Kairze w styczniu oraz lutym 2013 roku. Niniejsza publikacja nie rości sobie przy tym prawa do oddania całej złożoności Arabskiej Wiosny w Egipcie. Przedstawione ujęcie kładzie raczej nacisk na pewne aspekty porewolucyjnej rzeczywistości społeczno-politycznej, co może być dobrym przyczynkiem do dalszych dociekań naukowych.

Autorzy będący specjalistami w reprezentowanych przez siebie dziedzinach starali się z pasją i w przystępny sposób zaprezentować omawiane przez siebie zagadnienia. Mamy nadzieję, że Czytelnicy wybaczą nam drobne różnice w transkrypcji nazw arabskich, ale dla zmaksymalizowania naukowej wszechstronności zaprosiliśmy do udziału w tworzeniu tejże pracy Autorów reprezentujących różne dziedziny nauk społecznych i humanistycznych. Większość

z nich posługiwała się uproszczoną transkrypcją języka arabskiego (autorstwa Bogusława R. Zagórskiego). Świadomie dopuściliśmy jednak odstępstwa od tej reguły, co pokrywa się z praktyką pisarstwa naukowego z zakresu nauk społecznych. Innymi słowy – Autorzy mieli pełną dowolność w wyborze sposobu zapisu nazw arabskich.

Pragniemy również podziękować wszystkim osobom, które przyczyniły się do powstania niniejszej publikacji, w szczególności Panu Profesorowi Jerzemu Zdąnowskiemu oraz Panu Profesorowi Hubertowi Królikowskiemu, których uwagi recenzyjne okazały się bezcennym wsparciem merytorycznym. Podziękowania składamy również przedstawicielom placówki dyplomatycznej Rzeczypospolitej Polskiej w Kairze – Jego Ekscelencji Ambasadorowi Piotrowi Puchcie oraz Sekretarzowi ds. Kultury Nauki i Promocji, Panu Stanisławowi Gulińskiemu. Bez ich pomocy nasze badania terenowe w Kairze nie przyniosłyby oczekiwanych rezultatów. Gorące podziękowania należą się też naszym Autorom, których zaangażowanie i cierpliwość pragniemy w szczególności docenić.

Piotr Niziński
Michał Lipa

Michał Lipa

Polityczne aspekty Arabskiej Wiosny w Egipcie

Egipcjanie przywykli do opiekuńczej polityki państwa, zapoczątkowanej przez Gamalę Abd An-Nasira (Nasera). Kontynuowano ją przynajmniej do połowy lat 70. XX wieku, choć pewnych jej elementów, takich jak subsydia żywnościowe, nigdy nie udało się wyeliminować, co najwyżej je ograniczono. Jej skutkiem był problem z narastającym zadłużeniem kraju, który za prezydentury Anwara As-Sadata zaczął zmierzać w kierunku kapitalistycznym. Oznaczało to dekonstrukcję etatystycznego modelu państwa. Na skraj ekonomicznej przepaści Egipt znalazł się w latach 80. XX wieku, za prezydentury Husniego Mubaraka. Spadek cen ropy naftowej, pustoszący w owym czasie gospodarkę wielu państw, szczególnie rozwijających się, zbiegł się w czasie z powrotem emigrantów zarobkowych, którzy pracowali w krajach położonych nad Zatoką Perską. Konieczne stało się przeprowadzenie reform strukturalnych. Warunkiem odroczenia części i anulowania reszty długów było wprowadzenie programu naprawczego, sformułowanego przez międzynarodowe instytucje finansowe. Sprowadzał się on do prywatyzacji, a także ograniczania subsydiów oraz kosztów funkcjonowania administracji. Był to cios zadany niepisanej umowie społecznej, polegającej na tym, że Egipcjanie – w zamian za gwarancję względnie dobrych warunków życia (na jakie nie było ich stać) – nie kontestowali autorytarnych stosunków politycznych. W momencie, gdy owa umowa została złamana, zaczął zanikać główny czynnik legitymizujący niedemokratyczną władzę Mubaraka oraz jego reżimu, który był zmuszony do częstszego uciekania się do przemocy¹.

Wraz z wprowadzaniem reform wolnorynkowych wskaźniki makroekonomiczne zaczęły się wprawdzie poprawiać, lecz odczuwali to tylko nieliczni mieszkańcy Egiptu. Na prywatyzacji zyskiwały przede wszystkim osoby związane z reżimem, który rozbudowywał w ten sposób sieć powiązań klientelistycznych, utrwalając mechanizmy kumoterskiego kapitalizmu (*crony capitalism*)². Korupcja stała się normą i nikt jej nie kontrolował³. Korzystali na tym nie tyl-

---

¹ E. Kienle, *A Grand Delusion. Democracy and Economic Reform in Egypt*, I.B. Tauris, London–New York 2000, s. 131–153.

² J. Zdanowski, *Bunt czy rewolucja? Bliski Wschód 2011*, Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2011, s. 97–102.

³ G. Amin, *Egypt in the Era of Hosni Mubarak: 1981–2011*, Cairo University Press, Cairo 2011, s. 21–43.

ko przedsiębiorczy Egipcjanie czy Arabowie z innych krajów, lecz także firmy zachodnie. W połowie lat 90. XX wieku Egipt został przyjęty do Światowej Organizacji Handlu, co wymagało dalszych reform, między innymi obniżenia taryf celnych, chroniących lokalną wytwórczość, na czym szczególnie ucierpiał przemysł tekstylny, któremu zaczęła zagrażać tania odzież z Dalekiego Wschodu. To w przemysłowym mieście Al-Mahalla Al-Kubra (położonym w Deltie Nilu) zastrajkowali robotnicy, których wiosną 2008 roku wsparli młodzi aktywiści Ruchu 6 Kwietnia⁴.

Spółeczeństwo wciąż jest przy tym bardzo młode i coraz lepiej wykształcone. Średnia wieku wynosi niespełna 25 lat, a w wieku produkcyjnym znajduje się ponad 30% ludzi. Poziom alfabetyzacji przekroczył 70%, co nie wygląda imponująco, ale coraz więcej osób dysponuje dyplomem wyższej uczelni. Nie daje on jednak gwarancji zatrudnienia – podobnie jak przed rewolucją. Bezrobocie wśród ludzi w przedziale wiekowym od 15 do 24 lat przed rokiem 2011 wynosiło niespełna 30% i było prawie trzykrotnie wyższe od oficjalnej średniej dotyczącej ogółu ludności. Warto nadmienić, że kilkanaście milionów ludzi żyło poniżej poziomu ubóstwa. Biednych oraz bardzo biednych było w Egipcie około 40%, z czego znaczna część to dzieci i osoby młode. Wielu z nich nie było w stanie założyć rodzin, co również stanowiło istotny czynnik wzrostu niezadowolonia. Należy do tego dodać znaczące dysproporcje nie tylko o charakterze socjoekonomicznym (różnice klasowe), ale także pomiędzy centrum (dużymi miastami) a peryferiami (szczególnie Górnym Egiptem)⁵.

To młodzi ludzie zapoczątkowali wydarzenia Arabskiej Wiosny, w które włączyły się pozostałe siły opozycyjne (w tym Bracia Muzułmanie i salafici). Główną rolę w zainicjowaniu egipskiej rewolucji odegrał wspomniany Ruch 6 Kwietnia. Członkowie organizacji założonej przez Ahmada Mahera wsparli protestujących robotników. Informowali – za pomocą serwisów społecznościowych oraz blogów – o represjach wobec strajkujących, a także organizowali dla nich ochronę prawną. Podstawowymi narzędziami mobilizacyjnymi okazały się telefony komórkowe i internet. Gdyby nie aktywiści związani z Ruchem 6 Kwietnia, wydarzenia w Deltie Nilu uszłyby uwadze światowych mediów. Tak narodził się ruch młodych Egipcjan – bezkompromisowych w walce o sprawiedliwość społeczną, prawa człowieka i demokrację. To on jest odpowiedzialny za dużą liczbę manifestacji, jakie przetoczyły się przez Egipt przed 2011 rokiem, a także w styczniu i lutym 2011 roku, co zmusiło Mubaraką do dymisji, po czym tymczasową władzę przejęła Najwyższa Rada Sił Zbrojnych⁶.

⁴ M. El-Ghobashy, *The Praxis of the Egyptian Revolution*, <http://www.merip.org/mer/mer258/praxis-egyptian-revolution> (14.10.2013).

⁵ *Egypt*, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/eg.html> (14.10.2013).

⁶ M. El-Ghobashy, *op.cit.*; T. Rosenberg, *Revolution U*, [w:] *Revolution in the Arab World Tunisia, Egypt, and the Unmaking of an Era*, „Foreign Policy” (The Washington Post Company) 2011, Special Report, s. 127–142.

Kalendarz transformacji

Pierwszym krokiem w budowaniu bardziej demokratycznego systemu politycznego było referendum, w którego trakcie głosowano nad nowelizacją dotychczasowej konstytucji (uchwalonej w 1971 roku, później wielokrotnie nowelizowanej). Jego wynik zadecydował o kalendarzu politycznej transformacji. Za przyjęciem poprawek głosowało 77% obywateli. Oznacza to, że wybory parlamentarne miały się odbyć we wrześniu, a prezydenckie w grudniu 2011 roku. Odbyły się jednak później, ale w takiej właśnie kolejności. Następnym krokiem Najwyższej Rady Sił Zbrojnych była nie tyle restytucja znowelizowanej konstytucji, ile oparcie ustroju politycznego na Deklaracji Konstytucyjnej (tymczasowej konstytucji), przyznającej Najwyższej Radzie Sił Zbrojnych pełnię władzy w państwie⁷.

Przeciwnicy nowelizacji ustawy zasadniczej postulowali, ażeby najpierw stworzyć zupełnie nowy tekst ustawy zasadniczej i poddać go pod referendum, a dopiero później wybrać parlament i prezydenta. Szczególnie słabo zorganizowane środowiska (rewolucyjna młodzież i świeckie ugrupowania) opowiadały się za takim rozwiązaniem, podczas gdy przedstawiciele Braci Muzułmanów oraz reprezentanci „obalonego” reżimu dążyli do wcześniejszych wyborów. Ta opcja zwyciężyła, co było korzystne dla Braci Muzułmanów, którzy zaczęli się do nich przygotowywać jako Partia Wolności i Sprawiedliwości. Przez lata nie mieli szans na legalną działalność polityczną, choć niekiedy udawało im się dostać do fasadowego parlamentu jako kandydatom niezależnym. Dopiero po dymisji Mubaraka pojawiła się dla nich realna szansa na zdobycie władzy, co egipcjcy liberałowie zaczęli uznawać za zagrożenie dla rewolucji. Największe kontrowersje budziły takie poglądy umiarkowanych islamistów, jak sprzeciw wobec startowania w wyborach prezydenckich kobiet oraz chrześcijan⁸.

Po przejściu władzy przez Najwyższą Radę Sił Zbrojnych plac Tahrir pozostał miejscem wyrażania społecznych postulatów, to jest szybkiego osądzenia Mubaraka, członków jego rodziny oraz tych osób z najbliższego otoczenia byłego prezydenta, które mogły się dopuścić przestępstw. Począwszy od końca lat 70. XX wieku egipskie sądownictwo miało względnie niezależny charakter, choć nie brakowało osób mówiących, że w ostatnich latach zostało zdominowane przez ludzi związanych z reżimem Mubaraka. Abstrahując od tych głosów, pierwsze zarzuty usłyszeli między innymi były premier Ahmad Nazif, a także minister finansów w jego rządzie – Jusuf Butrus Ghali. Podobny los spotkał byłego ministra spraw wewnętrznych – Habiba Al-Adliego. Prokuratorzy zajęli się też rodziną Mubaraków. Suzanne Mubarak – podobnie, jak jej dwaj synowie Gamal i Alaa – została zatrzymana pod zarzutem nadużyć finansowych. Były

---

⁷ *Lost in Transition. The World according to the Egypt's SCAF*, „Middle East Report” (International Crisis Group), no. 121, 24 April 2012, s. 3 i n.

⁸ *Ibidem*.

prezydent również znalazł się w areszcie – oskarżono go nie tylko o przestępstwa finansowe, lecz także o wydanie rozkazu strzelania do protestujących, za co może grozić kara śmierci⁹ (we wrześniu 2013 roku sprawa nie była zakończona).

Rządy wojskowych

Już w 1952 roku egipscy oficerowie stali na czele państwa (wskutek rewolucji Wolnych Oficerów), po czym stopniowo usuwali się na pozycje arbitrów, ciesząc się zarówno przywilejami ekonomicznymi, jak i wpływem na kolejne rządy oraz prezydenta¹⁰. Ostatni z nich, Mubarak, to były dowódca wojsk lotniczych, a zatem reprezentant armii. Kolejne gabinety – podobnie jak kierownictwo Partii Narodowo-Demokratycznej – z czasem miały coraz bardziej cywilny charakter. W pierwszej dekadzie XXI wieku do głosu doszło młode pokolenie technokratów. Przewodził im syn obalonego prezydenta – Gamal, którego elity wojskowe nie darzyły uznaniem. Wojsko zachowało dla siebie Ministerstwo Obrony. Przez lata przewodził mu marszałek Muhammad Husajn Tantawi. Ponadto armia rzadko brała udział w bezpośrednim represjonowaniu opozycji czy torturowaniu zatrzymanych – tym zajmowała się policja. Wojsko cieszyło się więc lepszą reputacją niż struktury bezpieczeństwa wewnętrznego, a także znacznym prestiżem. W następstwie przejścia władzy przez Najwyższą Radę Sił Zbrojnych kilkuset oficerów służb bezpieczeństwa wewnętrznego, podległych Ministerstwu Spraw Wewnętrznych, z którym rywalizował sektor obronny, zostało zwolnionych. W późniejszych miesiącach – jak uskarżało się wielu aktywistów – żołnierzom zdarzało się jednak zatrzymywać protestujących oraz wykorzystywać do ich sądzienia trybunały wojskowe, które wcześniej sądziły osoby uwięzione w działalność opozycyjną¹¹.

W ciągu kolejnych miesięcy po przejściu władzy przez armię skala protestów narastała – coraz częściej były one wymierzone w Najwyższą Radę Sił Zbrojnych, stopniowo tracącą potencjał legitymacyjny. Protestujący wykorzystywali każdą okoliczność, na przykład pierwszą rocznicę tragicznej śmierci młodego Aleksandryjczyka, Khalida Saida, który zginął z rąk policji 10 czerwca 2010 roku. Do poważnych starć z siłami bezpieczeństwa doszło między innymi pod koniec czerwca 2011 roku w Kairze, kiedy na pięć tysięcy protestujących przypadło aż tysiąc rannych. Internauci zaczęli wówczas nawoływać do drugiej rewolucji. Coraz częściej atakowano też rurociagi, którymi przesyłano gaz do Izraela. Sytuacja coraz bardziej przypominała stan z początku 2011 roku. Miała

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ A.S. Hashim, *The Egyptian Military. Part One: From the Ottomans Through Sadat*, „Middle East Policy”, vol. XVIII, no. 3, s. 63–73.

¹¹ *Lost in Transition...*

Redaktor
Jadwiga Makowiec

Korektor
Monika Skowron

Skład i łamanie
Katarzyna Mróz-Jaskuła

Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego
Redakcja: ul. Michałowskiego 9/2, 31-126 Kraków
tel. 12-663-23-81, tel./fax 12-663-23-83